

EVLENME GELENEĞİNİN DERLENMESİNDE SÖZLÜ TARİH YÖNTEMİNDEN YARARLANMA

Yard. Doç. Dr. Çiğdem Kara¹

Özet

Sözlü tarih, sözü delil olarak kullanan, geniş bir tarihsel süreci birey deneyimi üzerinden derleyip inceleyen bir yöntem ve yaklaşımdır. Sadece yaşam öyküsü değildir. Belirli konu ya da tarihsel döneme odaklanarak ona farklı açılardan bakıp yorumlama olanağı sağlar.

Bildiride, “Eskişehir Evlenme Biçimleri ve Törenlerini Sözlü Tarihle Belgeleme” adlı araştırma projesi kapsamında yapılmış kayıtlar örneğinde, sözlü tarih yönteminin halkbilimi çalışmalarıyla insan ve toplum bilim araştırmalarına katkısı üzerinde durulmaktadır.

Bildiri metni üç kısımdan oluşmaktadır; ilk kısımda sözlü tarih yöntemi hakkında bilgi verilmektedir. Ardından, verileri temel alınan adı geçen proje tanıtılmaktadır. Son kısımdaysa söz konusu kayıtların araştırma konusu ve halkbilimi alanına yaptıkları katkılarla insan ve toplum bilimleri araştırmalarına kaynak oluşturdukları konu başlıkları değerlendirilmektedir.

Sözlü tarihin katkılarından bazıları şöyle sıralanabilir: Sözlü tarih yöntemiyle bazen derinleşme ve kaynak kişi – derlemeci etkileşiminden kaynaklanan sorunlara rağmen çok yönlü bir veri kaynağına sahip olunmaktadır. Klasik etnografide dizimsel olarak derlenen ve herkes tarafından hep öyle yapılmış gibi mükemmel bir çerçevesi sunulan geleneklerin aslında bireylerin özellikleri ve yaşam biçimlerine göre farklılaşarak uygulandığı görülebilmektedir. Geleneklerin aktarılmasında aile üyeleri arasında diyalog kadar bireylerin onlara karşı geliştirdikleri tutumların da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yaşam tarihi bütünlüğü içinde kadınların evliliğe küçük yaştan itibaren hazırlan(ı)ldığı görülmektedir. Bireylerin evliliklerini ve ilgili gelenekleri, evlilik hakkındaki görüşlerinin etkisiyle hatırladığı anlaşılmaktadır.

*

¹ Anadolu Üniversitesi Halkbilim Araştırmaları Merkezi, Eskişehir, Türkiye.

GİRİŞ

Bir insanın yaşam öyküsünde can bulunup örneklenen halkbilimi bana daima daha gerçekçi ve cazip gelmiştir. Halkbilim verilerini bireysel yaşam örneğiyle derleme şansı veren sözlü tarih de bu nedenle ilgimi çeken bir yöntemdir.

Bildiride², Eskişehir evlenme biçim ve törenleri konusundaki bir araştırma projesinden³ edinilen deneyimler ışığında sözlü tarihin, hem araştırma konusuna hem de halkbilimle diğer araştırma alanlarına yaptığı katkılar anlatılmaktadır. Böylece yöntemin tanıtılmasının yanı sıra ana ya da yan bir yöntem olarak kullanılacağı bir araştırmada, verilerin niteliğine yapabileceği etkiler konusunda da bir fikir verilmesi amaçlanmaktadır.

Aşağıda, önce sözlü tarih yöntemi ve verileri temel alınan araştırma projesi kısaca tanıtılmakta, ardından sözlü tarihle yapılmış derlemelerin, araştırma konusuna yaptığı katkılarla diğer araştırma alanlarına kaynak oluşturduğu konu başlıklarına değinilmektedir.

Sözlü Tarih Yöntemi ve Eskişehir Evlenme Törenleri Projesi Üzerine

1940'lı yıllarda sistematik ve disiplinli olarak çalışılmaya başlanan sözlü tarih (Shopes [t.y.]: 2; Lummis 1992; Thompson 1999: 19-63), yaşı, işi, yeteneği ya da önemi ne olursa olsun bireyin, gündelik olanın, resmi bakış açısı dışındakilerin seslerini duyurabildikleri bir yöntem olarak öne çıkmaktadır⁴. Sözlü tarihte geçmiş, olay, derinlemesine çözümlenmeye olanak tanıyacak şekilde bireyin yaşam hikayesi içerisinde hatırlanmaktadır (Shopes [t.y.]: 2; Lummis 1992; [STAK] 1993: 14-15; Counce 2001: 128).

Yöntem, toplulukların kendi kültürlerini, tarihlerini kendi gerçekliği ve dili çerçevesinde, nostaljik ya da övücü ya da yerici bir bakış açısından uzak derleme ve sunma olanağı vermesi açısından halkbilim için de önemlidir (Counce 2001: 44-67, 68-69).

İlk halkbilim araştırmalarında hem sözlü tarih hem de belgesel yöntemler kullanılmışsa da oluşturulan arşivler günümüz sözlü tarih arşiv kayıtlarından farklıydı. Ancak şu an halkbilim, sözlü tarihin sistematik olarak çalışıldığı ve gelişme gösterdiği alanlardan biridir. (Thompson 1999: 42-43, 52-56, 59-60)

Sözlü tarihte söz delil ve belgedir. Bu nedenle görüşmelerin tamamı kaydedilip merkez arşivinde saklanmaktadır. Özel yaşamın aktarılması hassas bir konu olduğundan arşive, kaynak kişilerce onaylanmış ses kayıtlarının çözümlenmiş metinleri ve fotoğraflar konmaktadır⁵.

² Bu çalışma, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 042132 nolu "Eskişehir Evlenme Biçimleri ve Törenlerini Sözlü Tarihle Belgeleme" adlı araştırma projesi kapsamında desteklenmiştir.

³ Yukarıda adı geçen proje, 2004'ten beri üniversitenin Halkbilim Araştırmaları Merkezi'nce yürütülmektedir.

⁴ "Sözlü Tarih Kılavuzu", <http://www.tarihvakfi.org.tr/projeler/sozlutarih/kilavuz/kilavuz.rtf> adresinden, 24.12.2003 tarihinde indirilmiştir.

⁵ Amerika Birleşik Devletleri'nde tercih edilen bu uygulama hakkında bkz. Thompson 1999: 198-199, 204-205; Öztürkmen 2001-2002: 117.

Sözlü tarihin temel parçaları olan deneyim sahibi birey ve bağlam, halkbiliminin bağlam ve anlatıcı merkezli yaklaşımlarında, halkbilimsel unsurun oluşturucu ilkelerindedir.

Anlatıcı merkezli çalışmalarda, gelenek ve anlatının yaşatıldığı topluluk kadar gelenek taşıyıcısı birey de halkbilimsel ürünün oluşturucu parçalarından biri olup halkbilimsel ürün kadar, o da araştırmanın konusudur (Dégh 1989; Azadovski 2002).

Halkbilimde “bağlam” ise bir halk bilgisi ürününün “içinde aktüel olarak yer aldığı hususi bir sosyal durumu” ifade eder (Dundes 1998: 109). Bu sayede, kültürel topluluklara göre farklılaşarak biçimlenen hem teknik hem de ayinden oluşan etkili geleneksel eylemler zinciri olan *bedensel teknikler* (Mauss 2005: 468-491) de rahatlıkla keşfedilebilir. Verileri bu bildiride temel alınan projede, evlenme geleneğinin uygulandığı bağlam, her kadının kendi özeline aittir. Bu aidiyet de evlenme geleneğinin neden ve nasıl uygulandığını ve uygulamadaki değişmelerin varlığını görüp anlamada yardımcı olmaktadır.

Klasik etnografik yaklaşımda, bilgiyi en iyi şekilde yaşlıların sakladığına inanılır, ancak onlar yoksa diğer kaynak kişilere yönelinir (Boratav 1991: 289; Ekici 2004: 30). Kaynak kişi konusunda artık böylesi bir sınırlama öncelikle önerilmemekte, araştırılan kültürel bilgiyi deneyimleyen herkes kaynak kişi olarak nitelendirilmektedir (Örnek 1977: 60-61; Ekici 2004: 28-32).

Bildiride 39 kaydı kullanılan projenin kaynak kişileri, Eskişehir merkez ilçede yaşayan ve kendini (artık) bir Eskişehirli olarak nitelendiren, evlilik tipi, sosyo-ekonomik gelir düzeyi ve demografik özellikleri birbirinden farklı evlilik deneyimi olan kadınlardır.

“Yürekten gelen bir diyalog” olan sözlü tarihte (Shopes [t.y.]: 3) araştırmacı bilinçli bir yönlendiricidir. Görüşmelerde nesnellığı sağlayabilmek adına; özdüşünümsellikten yararlanılmış, ayrı cins etnik ve sosyo-ekonomik nitelikteki kaynak kişilerle görüşülmüş, kılavuz sorular hazırlanmış, kaynak kişilerin de yönetici olduğu bir konuşma eşitliği oluşturulmaya çabalanmıştır. Sözlü tarih metinlerinde, unutmanın ötesinde anlatının *öznelliğinin* ya da *bilincinin ipuçları* olarak nitelendirilen ([STAK] 1993: 17) gerçekten uzaklaşmalar olabilmektedir. Bunu önleyebilmek için de kaynak kişilere sınavıcı sorular yöneltilmiş, olasıysa da söylenenlerin gazete, kitap gibi farklı belgelerden denetlemesi yapılmıştır.

Verilerin Niteliği: Sözlü Tarihle Gelenler

Bu kısımda sözlü tarihin, yöntem olarak ve verilerin niteliği açısından kazandırdıkları iki alt başlıkta, evlenme geleneği ile diğer bilim dallarıyla halkbiliminin farklı konularında elde edilen veriler açısından değerlendirilmektedir.

Evlenme Geleneği Açısından

Yöntemin temel kazanımlarından öncelikle söz edilmesi gereken; **ideal bilgiyi davranışsal, yaşayan bilgide örneklemesidir.**

Yürütülen araştırmada evlilik, evliliğe hazırlayan, düğün ve evlilik sonrası süreçlerde sorgulanmaktadır. Bu bilgiler bir klasik etnografya çalışmasıyla da derlenebilirdi. Ancak, elde edilen veriler sadece yörenin, topluluğun ideal evlenme kurallar silsilesi olabilirdi⁶. Sözlü tarih yöntemiyle teknik birer konu olarak görülen evlilik sürecini oluşturan unsurlar yaşayan kültürel olgulara dönüşmekte, bunların davranışsal bilgide nasıl biçimlendiği görülebilmektedir.

Sözlü tarih yöntemiyle evlenme geleneği konusunda elde edilen bir başka kazanımsa **kavramlarla olayın bütününe bakabilmek** olmuştur. Evlenme sürecinde tarihsel çizgide değişerek devam eden bazı kavramlar, oldukça belirleyici role sahiptir. Bunlar, merkezde yer alan ve evlenme geleneğindeki rollerde belirleyici olan **gelin**, evliliğin maddi yönüne vurgu yapan, statüyle de ilişkili olan **çeyiz** ve **hediye** ile oluşturulan **yeni ailedir.**

Evlilik odaklı yaşam öyküleri aracılığıyla ayrıca, **gelenek** ve **yerellik** kavramlarının niteliği üzerine de bir tartışma yürütülebilmiştir.

Sözlü tarih aracılığıyla evlenme sürecinin bütününe bakıldığında, sürecin her oluşturucu parçasının **zaman, aile tarihi** ve gelinin **bireysel özelliklerine** bağlı olarak nitelik değiştirdiği fark edilmiştir. Yani, evlenme, anlamlı, tarihsel derinliği ve dönemsel kapsayıcılığı olan, birbirine bağlı uygulamalardan oluşan bir dizimdir. Evlenme, bir süreci kapsadığı için, ister şifre kelimeler aracılığıyla, ister değişen bireysel uygulama örnekleri esasıyla incelensin, gelenekteki herhangi bir olay, rol, uygulama, nesne – eşya zamanda ve uzamdaki yapılanmasıyla birlikte görülmeye çalışılmalıdır.

Yukarıda söz edilen kazanımları daha iyi ifade edebilmek için şu örnekler verilebilir:

Gelin olmak: Gelin, evlenme geleneğindeki rollerin odağında yer almaktadır. “Gönderenler” ve “gelinen yerdeki kişiler” hep “gelen” gelin üzerinden tanımlanmakta ve rollerini kazanmaktadır (kayınvalide, damat, yenge). Ayrıca, gelinin konumu, evlilik sürecindeki diğer önemli kelimeleri de belirlemektedir (gelin indirmek, gelin almak, kız vermek).

⁶ Klasik etnografiye uygun bir düğün geleneği derlemesinde nelerin yapılması gerektiğinin en güzel örneklerinden birini Boratav sunar. Buna göre; düğün gibi törenlerin canlı, gerçekleşirken yazarak ya da hafızaya kaydederek saptanıp betimlenmesi, sonradan da, bu törenleri ayrıntılarıyla bilen insanlardan eksiksiz ve sırasıyla boşlukları doldurmaları konusunda yardım alınması gerekir. Ancak “en iyisi, folklorcunun kendisinin malzemedeki boşlukları dolduracak kadar bütün bu tetkik etmekte olduğu folklor tezahürlerini [belirtilerini] çok görmüş, bu tezahürleri iyice öğrenmiş olmasıdır. O zaman yapacağı iş, her yeni hadiseyi görüşünde varyantları ve eksikleri tespit etmekten ibaret kalır”. (2000 [1942]. *Halk Edebiyatı Dersleri*. İstanbul: Tarih Vakfı, 47-48)

Kavram, ataerkil sistemin işleyişine uygun olarak yapılanmıştır. Ancak gelin olacak kadının ve ailelerin geline ilişkin tanımlama ve kavrayışlarına göre değişip biçimlenmektedir.

-Gerdek gecesini ertesinde yapılan ve gelinin, gelinliğinin onandığı *duvak* toplantıları, karı-kocanın bekaretle ilgili durumu aileyle paylaşmayı reddetmesi, çiftin ertesi sabah yalnız kalmayı istemesi ve balayına gitme gibi nedenlerle her evlilik sonrasında uygulanmamaktadır. Bazen de bekaret durumundan hiç söz edilmeyen bir kadınlar oturması biçiminde yapılmaktadır.

Gelinin rollerini hatırlatanlar genelde bir başka kadın; anne ya da kayınvalidedir. Kayınvalidenin daha çok ailenin genişlemesi konusunda etkili olduğu görülmüştür. Örneğin Sevil, sadece kayınvalidesinin çenesinden kurtulabilmek için ilk çocuğunu doğurmuş. Figar ve eşi üç yıl çocuk yapmama kararı almışlar. Bu sürede kayınvalide, gelininin kısır olduğunu düşünüp doktor dahi önermiş. Onun sorularından yılmalarıyla planladıkları üç yılın bitimi denk gelmiş ve çocuklarını doğurmuşlar.

Annenin verdiği öğütler ise biraz daha farklıdır. Örneğin, sözlü tarihle bir ailede üç kuşaktır (anneanne, anne, kız), eşe ve aile için ilişkilere ait bir öğüdün aktarıldığı öğrenilmiştir; “Evlendiniz. İyi ve kötü günler yaşayacaksınız. Kavga dövüşsüz ev olmaz. Anne evine geldin mi kavgadan dövüşten bahsetme yavrum. Sen gidersin, geri koca evine. Senin gönlünü alırlar ama ben zannedirim ki hep böyle kavga ediyorlar. Kesinlikle böyle şeylerden bahsetme.”

Ayşe ve Kamile’ye verilen öğütse şöyledir; “Önce Allah’ına saygı göstereceksin, en birinci. İkinci de kocan”. Bu nedenle iki kız kardeş eşlerine hep saygı duymuşlar, ona karşı çıkıp hiç konuşmamışlar. Ancak kızlarının istedikleri erkeklerle evlenme konusunda gerektiğinde babalarına nasıl karşı çıkabildiğini, şimdiki gençlerin her şeyi rahatlıkla konuşabildiklerini biraz övgü, biraz şaşkınlık ve biraz da imrenmeyle anlatmışlardır.

Bu örnekler bize gelinlik bilgisinin aile tarihiyle bağıntılı olarak edinildiğini, ancak zamanla ve bireysel özelliklere bağlı olarak değişebildiğini göstermektedir.

-Bir kaynak kişi hiç durmadan evliliği boyunca Almanya’da işçi olarak çalışmasından, eşinin para yönetimini de ona vermişse de evin reisi olmaya devam edişinden ve o dönemler Eskişehirli kadınlar gibi ev kadını olma isteğinden söz etmiştir. Ona göre “evli bir kadın”, ev kadınlığı toplumsal rolü ile tam karşılığını bulmaktadır. Bu nedenle Almanya’dan emekli olmayı beklemeden dönmüş.

Görüşülen diğer kadınlardan, evli kadın ve erkek rolleri arasında net ayırım yapanların yanı sıra artık her şeyin eşit olduğunu ve çiftlerin evde ve dışarıda tüm sorumluluğu paylaşması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Bu savunmayı yapanların bir kısmı bunun ideali ifade ettiğini, kendi yaşamlarında bunu kurmakta zorlandıklarını söylemiştir. Bunu

kurduğunu ifade edenlerin de yine bir kısmı, ideal olanı sadece kapılarını kapadıklarında kurabildiklerini ifade etmişlerdir.

1978 doğumlu bir kaynak kişimiz, daha eğitilmiş, iş deneyimli ve severek eşini seçen biri olarak kendini, anneannesi ve annesinden farklı bir yere koyarken, üçünün de evliliğinin ortak yönü olarak eşlerinin baskın olmasını göstermiş ve sonra aslında bir fark olmadığını söylemiştir.

Bu örnekler de evliliğin tanımlı rollere bürünmeye dayalı bir yapısı olduğunu göstermektedir.

İdeallikten uzak evlilik uygulamaları: Sözlü tarihle, klasik bir çalışmada yer alabilecek çeşitli uygulamaların, neredeyse her bireyin yaşamında eyleme dönerken değiştiği, evlenme geleneklerinin hepsinin de uygulanmadığı anlaşılmıştır. Örneğin, ideal olan telli duvaklı evliliktir. Kaçarak evlenen kadın, ailesi tarafından neredeyse terk edilmektedir. Bunun bilinmesine rağmen kaçarak evlenme devam etmektedir.

-KH'nin amcaları erkek tarafından yüklü bir başlık parası isteyince KH ve sevdiği genç kaçmaya karar vermiş. Ancak kayınpederi durumu son anda fark etmiş ve onu her şeye rağmen telli duvaklı gelin edeceğini söyleyerek babasının evine göndermiş. Telli duvaklı evlenmek ailenin onuru için önemliymiş.

-Selvi'nin bir yengesi kaçarak evlenmiş ama ailesi kızlarıyla hiç barışmamış. Öyle ki yengesi öldüğünde cenazesinde ailesinden hiç kimse yokmuş.

-Ayşe tamamiyle ideal gelenekler silsilesine uygun olarak evlenmiş ancak ailelerin son sözü söylediği görücü usulüyle. Onun evde olmadığı bir gün istemeye gelenlere ailesi olumlu yanıt vermiş. Ayşe son ana kadar evlenmek istemediğini söyleyip durmuş. Öyle ki, şu an eşiyse anlaşsa da, yıllar sonra bile kaçarak evlenen ablasının her şeye rağmen kendisinden daha iyi durumda olduğunu, hiç değilse onun, sevip istediği biriyle birlikte olduğunu söyleyerek yaşadıklarının olumsuz etkilerini anlatmaya çalışmıştır. Klasik bir üslupla evlilik uygulamalarının sıralandığı bir çalışmadan farklı olarak sözlü tarihle, büyüklerin sözünden çıkmama, son sözü büyüklerin söylemesi gibi ideal değerlerin, bir genç kızın yaşamını nasıl alt üst edebildiği ve bunun sonraki davranışlarında nasıl bir belirleyiciliği olabildiği görülebilmektedir.

-Toplumda karşı cinslerin bir arada yaşamasının ahlaki ideal koşulu nikahtır. Ancak uzun yıllar önce eşini kaybetmiş olan bir kaynak kişi, yaklaşık on yıldır sevdiği adamla birlikte yaşamaktadır. Durum yakın çevresi tarafından da bilinmektedir.

-Boşanma hiç istenmese de aldatma ya da erkeğin eşiyse çocuklarına bakmadığı durumlarda hak olarak görülmektedir.

Ayrıntı olarak nitelendirilebilirse de, düğün töreninin üzerinden yıllar geçse de unutulmayıp anlatılan olaylardan da örnekler verilebilir;

-Kadriye'ye, kına gecesinde eline kına konurken avcunu açmaması tembihlenmiş. O da söyleneni yapmış ama kayınvalidesi ona hiçbir hediye vermemiş.

-Türkan Eskişehir'e gelin gelirken, mahallelerinin delikanlıları erkek tarafından "toprak bastı" parası almak istemiş. Ancak kayınvalidesi tarafı biraz cimri olduğu için delikanlıların yol kesmelerine rağmen bu parayı vermemiş.

-Türkan'ın eşi, ona yüz görümlüğü ya da başka bir hediye vermemiş. Biraz cimri olan kayınvalidesi "garip" kocasına bu geleneklerden söz etmediği için hiç hediye almamış.

-Vahide, eşinin ailesi çok kalabalık olduğu ve aile istediği için tam elli bohça hazırlamış. Babası, istenilen bohçalar yüzünden evliliğe karşı çıkmış. Ancak anne – kız gizlice bu bohçaları hazırlamışlar. Karşılıklılık kararı alındığı halde erkek tarafı kız tarafının verdiği bohçaların karşılığını vermemiş.

-Nezahat'ın nişanından bir yıl sonra evlenmesi planlanıyormuş. Ancak eşinin ailesinin evi ve iş yerinde yangın çıkınca nişanlılık süresi iki yıla çıkmış. Yörede çok fazla altın geline takılırmış ama yeni ailesinin mali durumu kötüleştiğinden çok fazla altın takamamışlar. Ayrıca onlara ev eşyasını da tam olarak alamamışlar. Evlendikten yıllar sonra parça parça satın alarak eşyalarını alarak evlerini tamamlamışlar.

Ailelerin ayrılığı: "Gelin" aracılığıyla, hısımlık ilişkisi kuran, akrabalık ilişkisini daha da pekiştiren bir "bağ" gibi görünen evlilik aslında farklılıkların vurgulanmasına dayanmaktadır. Kadın kaç yaşında olursa olsun erkek tarafı açısından hep gelindir, ailesi de dünürlerdir. Durum, karşı taraf için de söz konusudur. İlişkiler yakın olsa da, ayrılık ve ilişki ağının niteliği açıkça belirterek kurulan bir yakınlık olduğu görülmektedir. Ayrıca, gelin, her ne kadar erkek evine gönderilse de hemen her kadının bir süre sonra tam anlamıyla kendine ait bir aile kurma eğiliminde olduğu da anlaşılmaktadır. Kayınvalidesinin ailesi ve zevkleri ile kendininkileri ayırma isteği ayrı evde yaşamayla somutlanmaktadır. Kadınlar kayınvalideleriyle anlaşsa da -ama özellikle- anlaşmasa da, kendi ve eşinin ailesi arasındaki ayrımları koyarak uyum, denklik, ailesine karşınlar, düğünün düzeni ve evliliğinin sonraki yılları hakkında yorumlar yapmaktadır.

Kadim modern gelenekler: Geleneğin muhafazakar bir yönü olduğuna ve çok eski oluşuna en etkili eleştiriler gelenek icadı ve yeniden canlandırma terimleriyle getirilmiştir (Hobsbawm ve Ranger 1983). Terimler, folklorun ülke ya da topluluk tarih ve uygarlığıyla olan ilişkisinin görülmesi ve geleneklerin anlaşılıp çözümlenmesi açısından oldukça önemli görülmüştür (Kirshenblatt-Gimblett 1992:32-33). Belki de tam da bu nedenle Henry Glassie (2002: 17) geleneği "geçmişten yola çıkarak geleceğin yaratılması" olarak tanımlamaktadır.

Sibel Özbudun da (2005) geleneğin, mevcut kuşakların dağarcıkları içinden seçerek benimsedikleri, benimserken de dönüştürdükleri ve içerdikleri “kadimlik” duygusu nedeniyle yaptırıcı bir değer yüklenen dinamik süreçler olduğuna dikkat çekmektedir.

Kültürden muafmişçesine katı değişmez kurallar bütünü olarak düşünülen gelenek, bana göre kültürün “sürelî” bir süreklilik ifade eden yönünü belirtir. Örnek olarak gelinliklere bakılabilir. Yıldız’ın annesinin gelinliği lacivert bir kaftanmış; Muhacir gelinler çeşitli renklerde elmasıyeler giyermiş; Eskişehir’de aynı zamanda sarka –pesent ya da çizgili çitaiden şalvar çeket giymişler; günümüzde beyaz gelinlik giyilmektedir. Ancak bireysel zevk göz ardı edilmemelidir; KN, o dönem yeni çıkan ve hemen tutulan önu boncuk işli, pembe – beyaz dantelle süslü dar uzun bir gelinlik giymiş. Kaynak kişilerimizden ikisinin gelinliği ise miniymiş. Selvi’nin köyünde gelinler evlendikten sonra da üç etek giymeye devam edermiş. Ancak o, kocaman saya donu (şalvarı), iç eteği, üstüne üç eteği ve bele bağlanan kuşağıyla o elbiseyi giymeyi beceremediğinden bluz etek dikip giyermiş. Yani, gelinlik, bir geçiş dönemi ayin giysisidir. Niteliği de tarihsel dönem, toplum kültürü, moda eğilimler, birey inanç ve tercihiine göre değişir.

İsteme, (bohçalar, sungu, takı) hediyeler, söz, nişan, kına gecesi, düğün, tören giysisi ve süslenme; evlenme sürecinin geçmişten getirilen geleneksel uygulama basamaklarıdır. Ancak bunların uygulamaya geçirilme biçimleri, geleneğin sürekli değişen yüzünü, modern dünyanın geleneklerine uyan yüzünü gösterir. Şu örnekler verilebilir: Balayı, artık evlenme geleneğinin önemli bir kısmıdır. Sadece kadınların katılabildiği nişana artık erkekler de gelebilmektedir. Gelinler artık saça konan kına, meşe isi ya da yüz yazmayla değil, saç boyası ve makyaj malzemeleriyle süslenmektedir. Çöpçatanlar artık arkadaşlar da olabilmektedir. Kız istemeye gidilirken gümüş gondol kapta çikolata götürülmektedir. Çiçek götürme adeti, çiçeğin kalıcı olması için yapma çiçeğe dönüşerek devam etmektedir.

Zaman ve bireysel etkenlere rağmen, anlam eklemeleri ya da değer birleştirmeleriyle yeni gelenekler de ezeli ve ebedi bir anlam kazanabilmektedir. Örneğin, 1978 doğumlu bir evli genç kadın, beyaz gelinliğin kadının saflığını, el değmemişliğini, bele bağlanan kırmızı kurdeleninse bekareti simgelediğini söylemiştir. Zaman ve bireysel zevke bağlı değişime göre gelenek sonsuzluk duygusunu, değer ve anlam birleştirmesiyle yapar; kaynak kişilerimizden biri beyazın gelinin saflığı, el değmemişliğini, beline bağlanan kırmızı kurdeleninse bekaretini simgelediğini söylemiştir. Bu anlamla gelinlik yerel kültüre de uyarlanmış ve ezeli- ebediymiş izlenimini kazanmıştır.

Geleneğe özel olarak bakmak bir şeyin daha ayırımına varılmasını sağlamıştır; dünyevi kültürel aşırılıklarla dolu (müzik, oyun, yemek, maddi savrukluuk vb.) düğünün değişmez, en baskın ya da tek dinsel yönü imam nikahıdır. Ancak inancı çok kuvvetli olmayanlar ya da

kadının aşığalandığını düşünenler açısından imam nikahı sadece aileleri memnun etmek için yapılan zorunlu, geleneksel bir uygulamadır.

Sözlü tarihle ayrıca, geleneği uygulama gücünün yetişkinlerin elinde olduğunun da farkına varılmıştır. Kadının bilinci ve kendisi konusunda karar alma gücü geliştikçe geleneksel uygulamaların niteliği, uygulanıp uygulanmayacağı bilgisi ve denetimi de ona geçmektedir.

Yerellik yansımaları: Tarihi, göçlerle şekillenen Eskişehir için bütününe ifade edebilecek bir yerellikten söz edilememektedir. Etnik temel üzerine kurulu farklılıklardan belki söz edilebilir ama bunun da baskın olmadığı görülmüştür. Sadece iki anlatıda düğünde yapılan yerel uygulama örneklerine rastlanmıştır; bu kadınlardan birinin Kosova'daki diğerininse Kıbrıs'taki ikinci düğünlerinde böylesi uygulamalar bulunmaktadır. Eskişehir'deki yerel, etnik özelliklere ise daha çok köylerde yapılmış düğünlerde ya da kentteki kına gecelerinde rastlanılmaktadır. Onun dışındaki tüm uygulamalar, modern Eskişehir düğün geleneklerine uygunluk göstermektedir. Bu nedenle kaynak kişilerimizden biri düğündeki Eskişehir tarzının iziyle ilgili bir soruya gülerek, "Dünyalı tarzı" demiştir.

Çeyiz ve statü: Kadının, geldiği ve gideceği yerdeki toplumsal konumuyla da doğrudan ilintili olan çeyiz, kadınların içinde en çok boğuldukları ama yine de uyguladıkları tamamıyla kadına ait bir gelenektir. Erkeğin de çeyizi vardır, ancak hazırlayıcısı yine anne/kayınvalidedir. Geline, kayınvalidenin uygun gördüğü şeyler hediye verilir. Ancak çeyizin miktarı, niteliği genellikle kayınvalidenin belirleyici rolüyle oluşturulmaktadır. Erkeğin çeyizi genellikle evin kamusal alanlarına ait ev eşyasıdır.

Kadının çeyizi, ev içi rollerinin belirleyicisi olacak şekilde mutfak, yatak odası ve süslemeye ilişkindir. Geniş aileye, sadece bir odaya gelin gidildiğin de bile kadınların ilk işi çeyizlerini odalarına sermek olurmuş. Çünkü odalarında hemen hiçbir şey olmazmış. Kadın, yer sergisi, perde, yatak, örtüler ve her türlü süsü getirdiğinden odayı o donatmış.

Şu an Eskişehir'deki yaygın gelenek erkeğin oturma odasını, kadının ise yatak odasını ve mutfak eşyasını getirmesidir. Elektronik eşyaların bir kısmını da kadın getirebileceği gibi beyaz eşyalarla beraber erkek tarafı da alabilmektedir. Ancak burada ilginç olan ödemelerin düğünden sonraki döneme de sarkması ya da düğünde toplanan paralarla yapılmasıdır. Bu durum kadının çeyizinin bir çeşit drahoma olduğu izlenimini de vermektedir.

Kızın ailesinin zenginliği gibi, eğer alınmışsa başlık parasının miktarı da kızın çeyizinin niteliğini belirlemektedir. Örneğin Kamile'nin bir eltisi, ailesi çok zengin olduğu halde çok başlık verilerek gelin edilmiş. Ama ona göre de oldukça çok ve iyi bir çeyiz getirmiş. Sebahat'ın ise ailesinin maddi durumu çok iyi olmadığı için, birkaç işleme dışında

Çeyiz olarak hemen hiçbir Şey götürmemiŐ. Kocasının ailesi de durumu bildiğinden her Şeyi almayı üstlenmiŐ ve bir sorun çıkarmamıŐ.

Ailenin ve kadının eğitim düzeyi, bireysel ilgi alını da çeyizin niteliğinde belirleyicidir. Örneğın, akademisyen IŐıl'a dolayısıyla ailesinden ayrı yaŐadığı yıllarda, iş adamı olan babası koltuk takımı ve halı almış. Bunların aynı zamanda onun çeyizi olduğunu söylemiŐ. IŐıl gençlik yıllarında ablasıyla birçok el işi de yapmış ancak onların hiç birini istememiş. Neredeyse hepsini ablasının çeyizine koymuŐlar. Evinde hala böylesi, eyizlik hazırlanmış örtüler kullanmamaktadır. Ancak IŐıl'ın eşi, tek çocukları (kız), tüm mutfak takımı eşyasını aldığı gibi, varlığı meçhul olan gelecekteki damadı için hediyelik ayakkabı da alıp bir kenara koymuŐ.

Az ya da çok, kaçınılmaz olarak hazırlanan eyizde, kullanıŐlılıđın esas olmadığı "sandık beklemek" ifadesinden anlaşılmaktadır. Pek çok kadın, işleme tarzı el işi ürünlerini sonradan hiç kullanmadıklarını söyleyerek çeyizin genelde boŐa masraf ve emek harcama olduğunu eklemiŐtir. Böyle düşünen kadınların bir kısmı da kendi çocukları için böylesi bir hazırlığa giriŐmemektedir.

"Sandık beklemek", anne – kız kuŐakları arasında bir rol aktarımını, anne mirasının niteliğini de ifade etmektedir. Örneğın hemen hemen her kadının eyizinde annesinin çeyizinden, hatta anneannesinden geçen örtü, yatak örtüsü iŐlemeleri, hatta yatak bulunmaktadır. Ancak bunlara sahip olan kadınlar anneleri gibi bunları kullanmamakta, "anne mirası" olarak sandıkta saklamakta ve sonra devretmektedir.

Aile yapısı ve tarihinin belirleyici olduğu uygulamalar: Düğün birkaç saat ya da birkaç gün sürse de kadını ve evliliği hazırlayan süreç, kadının yaşam süresi, hatta ailesinin ondan önceki yaŐantılarını kapsayacak kadar uzundur.

-İpek'in ağabeysi istemese de doğumundan sonra onu amcasının kızıyla beşik kertmesi yapan babaannesinin isteğine uygun bir evlilik yapmış.

-M'nin babası vefat edince, amcaları onlara sahip çıkmış. Aslında somut bir Şey yapmamıŐlarsa da, evliliklerine karıŐmıŐ. M'yi okutmamıŐlar ve gözü açılmadan onu iyi tanımadıkları biriyle hemen evlendirmiŐler.

-YY, babası öldükten sonra ailede sürekli bir erkeğin eksikliği ona hissettirilerek büyümüş ve onu sevdiğini evlenmek istediğini söyleyen erkeğin (kocasının) evlenme teklifini hemen kabul etmiş. Çünkü yapamadığı Şeyleri yapmak, yani özgürleŐmek istiyormuŐ.

-IŐıl'ın iş ortağı olan babası ve amcası bunu pekiŐtirmek için çocuklarını karŐılıklı evlendirmek istemiŐler. Ama IŐıl ve ablaları akraba evliliğine karşı oldukları için böylesi bir evlilik yapmamak için direnmiŐler.

-Zöhre'nin anne ve babası beşik kertmesi oldukları için evlenir. Babası bir süre sonra anlayamadıkları için evi terk eder, başka bir kadınla birlikte yaşamaya başlar. Zöhre'nin ablası da bu kadının oğulluğunu sever. Babaları ablasının çok fakir olan bu adamla evlenmesini istemez. Ancak ablası kaçar. Bir süre sonra aileler barışır. Ancak ablası ağır hasta olur. Bir kızı da vardır. Eşine, kızına ve kendisine bakması için o da kız kardeşi Zöhre'yi kocasına eş olarak alır. İki kız kardeş aynı adamın eşi olarak yaklaşık yedi sene birlikte yaşarlar.

-İpek'in annesinin amcası Dersim olaylarının kilit isimlerinden biriymiş. Bu olaylarda öncü olan iki kişi, valiyi destekleyenlerce öldürülmüş, başları kesilerek valiye gönderilmiş. Bu olay iki ailenin arasını açmış. Karşı taraf, İpek'in anne tarafıyla barışabilmek, kan davasını sonlandırabilmek için İpek'in bir ablasını henüz 13 yaşındayken kaçırmışlar.

-Taygeldi ve benzeri evlilikler, aile içindeki hısım ya da kardeş olmuş gençleri de birbiriyle evlendirerek akrabalık derecesini ve bağımlı güçlendirme aracıdır. Örneğin, Ayşe'nin kayınvalidesi taygeldi evlilik yapmış. Annesiyle geldiği evde önce çocuk olarak büyümüş, serpilmiş sonra, üvey kardeşiyle evlendirilmiş.

Bir benzeri evliliği Figar'ın annesi de yapmış. Figar'ın anneannesinin ikinci eşi, üvey kızın pek beğenmiş ve onu erkek kardeşine almış. Elti olan anne-kız, bir ara aynı evde de yaşamışlar.

Sözlü Tarihle Gelen Diğer Veriler

Sözlü tarih metinleri ham belge olmaları açısından önemlidir. Bu şekilde hem halkbilimciler hem de farklı bilim dallarından araştırmacılar için yeni okumalara ve yorumlamaya olanak tanımaktadır. Bunlar, bazı örneklerin de yardımıyla kısaca şu şekilde sıralanabilir;

Aile Araştırmaları ve Çocuk: Geniş aile yapısının var olma koşulları ve genç çiftler üzerindeki etkisi; soy çizgisi; eşler arası denklik ve uyum; parçalanmış aile, aile içi şiddetin gerekçeleri ve şiddetin görüldüğü ailelerin yapıları üzerine bazı anlatılarda veriler bulunmaktadır.

Çocukla ilgili derlenebilen en ilginç örnekse beslemelikle ilgilidir. Zöhre, İzmir'de yaşadıkları sırada parçalanmış bir ailenin çocuğu olarak annesi tarafından iki farklı aileye besleme olarak verilmiş. Son verildiği aile onun hayata bakış açısında olumlu yönde etkiler yapan bir Yahudi aileydi.

Yerel Tarih: Özelde Eskişehir'in yapılaşması, gelişme tarihi, önemli yapıları, alt yapısının gösterdiği gelişmeler, ünlü aileleri ve fabrikaları hakkında kısa da olsa bilgiler derlenebilmiştir.

Göç ve Etnik Gruplar: Eskişehir'in gelişme tarihinde yurt dışından ve yurt içinden yapılan göçlerin çok önemli bir yeri vardır. Kaynak kişilerimizin de çok büyük bir kısmı göçle

Eskişehir'e gelmiştir. Ancak bu göçlerin yeri ve tarihi oldukça değişiktir. Bulgaristan, Kırım, Romanya, Arnavutluk ya da Kafkaslar gibi yerlerden olan göçler, kaynak kişilerimizden en az iki ya da üç kuşak önce gerçekleşmiştir. Örneğin YY'nin dedesi Bolşevik devriminden kaçıp Eskişehir'e gelmiş ve daha sonra Türk-Rum mübadelesiyle Eskişehir'den ayrılacak olan bir Rum'un yanında bir süre çalışmış.

-ErdenB'nin annesi Osmanlı'nın son dönemlerinde hakim olan babasının görevi nedeniyle Suriye'den, Fırat'tan sallarla, çölden deve kervanıyla, Mardin'dense katır kervanlarıyla geçerek gelmiş. Evlendikten sonra da Ankara'ya yerleşmiş. Ancak büyük dedeleri Hint asıllı olup, bunlardan biri, Diyarbakır'daki yatırlardan biri olan Hindi babadır.

Farklı olarak, kendisi de göçe katılan iki kaynak kişimiz bulunmaktadır. 1932 doğumlu Ahıska Türkü Rabia'nın ailesi, 1930'lu yılların ikinci yarısında bir gecede her şeylerini orada bırakarak Rusya'dan kalkıp Kars üzerinden Türkiye'ye gelmişler. Oradan Bayburt'a, sonra da Eskişehir'e taşınmışlar. Vahide ise, ikinci çocuğuna hamileyken eşi ve ilk çocuğuyla beraber 1989 yılında Bulgaristan – Dobruca'dan Eskişehir'e göç etmiştir.

Bilecik, Kütahya, Ankara, Afyon-Emirdağ, Rize, İstanbul, Uşak ile Eskişehir merkeze ya da ilçelerine bağlı köylerden yapılan göçlerin, kadınların kendi ya da ana baba ailesi tarafından yapıldığı anlaşılmıştır. Göç etme nedenleri ise şunlardır: Çocukların eğitimi, iş bulma, tayin. Ayrıca, genellikle bir akrabaları aracılığıyla tanıştıkları eşleriyle evlenmek için Eskişehir'e gelen kaynak kişilerimiz de vardır.

Bu yoğun göç trafiği içinde etnik farklılaşmanın melezleşmeye dönüştüğünü de görülmektedir. Örneğin, KN'nin annesi Romanya-Pazarcıklı Muhacir, baba Eskişehirli Manav. Eşinin annesi Yugoslavya – Köprülü'lü Arnavut, babası Eskişehirli Manav. Kızıysa çocukluğunda ailesiyle birlikte eğitim için Eskişehir'e göç etmiş olan Emirdağlı bir Türkmen'le evli.

Siyasal Tarih: Kaynak kişilerimizden doğrudan siyasal dönemle ilgili olmasa da bazı dönemlerin onların yaşamındaki büyüklü küçüklü yansımaları üzerine bilgiler de derlenebilmiştir.

-Libabiye, ülke içindeki siyasal hareketliliğinde yüksek olduğu bir dönemde, 1970'lerin ortasında liseden mezun olmuş. Ailesi üniversiteye göndermede kararsız kalmış. Gece eğitim enstitüsüne gitmek istemiş ama kayıt sırasında kendisinden bir partiye bağlı çalışan bir derneğe üye olup üyelik evraklarıyla birlikte gelmesi istenince vazgeçmiş. Yıllar sonra açık öğretim fakültesine kaydolmuş ve bir yüksek okuldan mezun olabilmış.

-İpek'in ailesi Dersim olaylarından sonra zorunlu göçe tabi tutulunca Eskişehir'e taşınmış. Ancak bir süre sonra ailesi yeniden dönmüş. Ancak İpek bu defa evlenerek yeniden Eskişehir'e dönmüş.

Çocuk Oyunları: Çalışmada bazı çocuk oyunları ad olarak ya da oynama biçimleriyle derlenebilmiştir. Ancak bu oyunlar farklı bilgileri de beraberinde getirmiştir. Örneğin, kaynak kişilerden bazılarında, kız çocuğu oldukları için, sokakta oynama izni verilmediğinden evde ya da merdiven boşluklarında kendilerine oyunlar yaratarak büyümüşler.

Oyun, çocukluğun ölçü olarak da kullanılmıştır; örneğin Alime çocuk yaşta evlendiğini anlatabilmek için, evlendikten sonra bile arkadaşlarıyla mece (çelik çomak) oynadığını söylemiştir.

Çocukluk bazen dönemin farklı bir yorumlanması olarak da karşımıza çıkabilir. Örneğin YY, 12 Eylül askeri darbesini mutlulukla andığını, çünkü sokağa çıkma yasağında arkadaşlarıyla sokaklarda diledikleri gibi oynayabildiklerini anlatmıştır.

Oyun, oyuncaklar, bazen zenginliğin de ifadesi olabilmektedir; bir ağa çocuğu olduğunu vurgulayan Fikriye, babasının ona bir gün nereden bulunduğunu bilmediğini ve o zaman kadar hiç kimse de olmayan bir taş bebek getirdiğini anlatmıştır.

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Cinsiyete ilişkin ön yargılar, cinsiyete bağlı iş bölümü, kadının eğitim tarihi hakkında yaşam öykülerinde birçok bilgi parçası bulunmaktadır.

-KN'yi ve Libabiye'yi aileleri isteyerek okula göndermiş ama çevrelerinde kız çocuğunun okutulmasının gereksiz olduğunu düşünen ve bu yönde ailelerini ikna etmeye çalışanlar da varmış.

-Türkan okumayı hiç istememiş, çünkü tek istediği evlenmek, eş ve anne olmakmış.

-1937 doğumlu Güngör'ün doğup büyüdüğü yerde okul yokmuş. Babası onu farklı bir ile ücretli olarak yatılı okula vermiş. Ona hep, "Ceketimi satar yine de seni okuturum. Yeter ki oku" dermiş. Güngör babasının dileğini, isteyerek, layıkıyla yerine getirmiş.

Giyim Tarihi: Gündelik ve özel günlerde yaşa bağlı, yaşam çevresi ve gelire bağlı giyinme alışkanlıkları ve giysi parçaları hakkında bilgi parçaları bulunmaktadır. Örneğin, çocuklukları 1950'lerde geçen Ayşe ve Kamile köyde hazır çorabın olmadığını, sadece örme çorabı bildiklerini, bu nedenle çeyizin önemli bir kısmının bu çoraplardan oluştuğunu anlatmışlardı. Ayrıca konfeksiyon giyim olmadığı için her şeyin kumaş olarak alındığını ve terzilere dikildiğini de söylemişlerdir.

1950'lerin sonu 1960'ların başında ilk gençliği geçen KN, zamanında çok modern giyinirmiş. Saçını bigudilerle sarmadan asla sokağa çıkmamış.

Edebiyat ve Müzik: Ömür'ün dedesinin savaş anıları, Alime'nin düğün manileri, Rabia'nın küçükken dinlediği Ermeni – Türk ilişkileri üzerine efsanevi bilgiler dışında, Kamile kına gecelerindeki eğlenceleri düzenleyen kız başı olduğu dönemlerden hatırladığı bir türkünün bir dörtlüğü de derlenebilmiştir.

Son Değerlendirme

Yaşabilecek teknik arızaların dışında, yöntemin uygulanmasının kendine ait bazı güçlükleri vardır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde temel olarak hafıza, etkileşim ve derinleşmeyle ilgili güçlüklerle karşılaşmıştır.

-Hafıza, unutmama ve daha önce değinilen, kaynak kişinin bilincinin ip uçları olan eklemelerle araştırma sürecini etkileyebilmektedir. Görüşmeler sırasında kaynak kişilere hatırlamalarında yardımcı olabilecek giysi parçaları ve fotoğraflardan yararlanılmıştır. Ancak bazen de hiç resmin olmaması evlilikle ilgili çok şey anlatmıştır; örneğin, İpek'in düğününe ait hiç resmi yokmuş. Var olan bir taneyi de, çok “aksi” bir kız olduğu o dönemlerde babası onu istemediği birine verdiği için sinirlenerek yırtıp atmış.

Hatırlamayı güçlendirmek ve görüşme sırasında kaynak kişilerin kendilerini rahat hissetmeleri için görüşmeye istedikleri birileriyle katılmasına izin verilmiştir. Örneğin bu şekilde, Ayşe'nin hatırlayamadığı ya da aile tarihinde bilmediği şeyleri ikinci görüşmeye katılan ablası Kamile anlatmış ve birçok ilginç geleneksel uygulama derlenebilmiştir.

-Etkileşim sorunu, kaynak kişiyle araştırmacı ya da ses kayıt cihazı arasında yaşanabilmektedir. Ne mutlu ki, kaynak kişilerle güven ya da uyum sorunuyla karşılaşmamıştır. Ancak bazı kaynak kişiler kayıt öncesinde birçok şey anlatmışsa da kayıt sırasında gerilmiş ve laflar ağızlarından neredeyse cımbızla alınmıştır. Böyle durumlarda konuşma gerektiği gibi sürdürülememiş, ikinci bir görüşme de yapılamamıştır.

-Bazen de kaynak kişilerin deneyimlerindeki sıkıntılı bir noktaya takılmaları yüzünden görüşülmek istenen diğer konulara geçilememesi ya da derinleşememe sorunu yaşanabilmektedir. Kaynak kişi için ilişkinin tamir ya da kopmuş olduktan sonraki düzelen kısımları daha önemli olduğundan, bu nitelikteki kayıtlar, evliliğin kaynak kişinin bilincindeki kavramlaştırması olarak görülmektedir. Evlenme gelenekleri de bu çevrede değerlendirilmektedir.

Uygulamadaki söz konusu sorunlara rağmen sözlü tarihin, halkbilimde yan, destekleyici bir yöntem olarak kullanılmasının yapıcı etkilerinin olacağı açıktır. Yöntem, evliliğin temel kavramlarına, değerlerine dikkat çekmekte, evlenme törenindeki uygulamaların da değerlerden ve bireysel olandan yalıtılarak anlaşılacağına ya da eksik anlaşılacağını göstermektedir. Kısaca sözlü tarih, atasözünün geçerliliğini yaşam öyküsüyle örneklendirmektedir; kadın evliliğe “beşikteyken” hazırlanmaya başlanmaktadır.

Kaynaklar

- Azadovski, Mark 2002. *Sibirya'dan Bir Masal Anası*. İlhan Başgöz (çev. ve giriş), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Boratav, Pertev Naili 1991. “Masal Derlemesi”, *Folklor ve Edebiyat C.2* içinde, 288-291, ikinci baskı.
- Counce, Stephen 2001. *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*. Bilmez Bülent Can ve Alper Yalçınkaya (çev.). İstanbul: Tarih Vakfı.

- Dégh, Linda 1989. *Folktales and Society- Story-Telling in a Hungarian Peasant Community*. Emily M. Schessberger (çev.). Blomington: Indiana Uni. Pr..
- Dundes, Alan 1998. "Doku, Metin ve Konteks", M. Ekici (çev.), *Milli Folklor*, S. 38-Yaz, 106-119.
- Ekici, Metin 2004. *Halkbilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Glassie, Henry 2002. "Tradition-Gelenek", Ruhi Ersoy (çev.), *Folklor/Edebiyat*, C. 8, S. 32, 17-31.
- Hobsbawm, Eric ve Terence Ranger, 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirshenblatt-Gimblett 1992. "Mistaken Dichotomies", *Public Folklore* içinde, (Ed.: Robert Baron ve Nicholas R. Spitzer). Washington: Smithsonian Institution Press, 29-48.
- Lummis, Trevor 1992. "Oral History", *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments* içinde, Richard Bauman (ed.), New York: Oxford University Press, 92-97.
- Örnek, Sedat Veyis 1977. *Türk Halkbilimi*. Ankara: İŞ Bankası Kültür Yayınları.
- Özbudun, Sibel 2005. "Küreselleşme ve Geleneği YenidenDüşünmek", *Gelenekten Geleceğe Antropoloji* içinde. Belkıs Kümbetoğlu ve Hande Birkalan Gedik (haz.), İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 51-72.
- Öztürkmen, Arzu 2001-2002. "Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplinin Cazibesi", *Toplum ve Bilim*, S. Kış-91, 115-121.
- Shopes, Linda [t.y.]. "What Is Oral History?", (from the making Sense Of Evidence series on *History Matters: The U.S. Survey on the Web*, <http://historymatters.gmu.edu>)
- [STAK] *Birinci Sözlü Tarih Atölyesi Kayıtları*. 6-7 Haziran 1993. İstanbul: Tarih Vakfı Yay..
- Thompson, Paul 1999. *Geçmişin Sesi*. Şehnaz Layikel (çev.). İstanbul: Tarih Vakfı.